

The background of the cover is a photograph of a person with a backpack, seen from behind, sitting on a grassy hill and looking out over a vast, hazy mountain range under a blue sky with light clouds. The person is wearing a dark hooded jacket and a backpack. The mountains in the distance are layered, creating a sense of depth.

**Григорій
Васянович**

**Нариси
з історії
педагогіки**

Рекомендовано до друку вченою радою
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
(протокол № 5 від 26 грудня 2024 року)

Рецензенти:

Козяр М. М. – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент
Національної академії педагогічних наук України;
Пантюк М. П. – доктор педагогічних наук, професор
Сікорський П. І. – доктор педагогічних наук, професор, почесний
академік Національної академії педагогічних наук України

Васянович Г. П.

В 20 Нариси з історії педагогіки: монографія / Васянович Г. П. – Львів:
«Норма», 2025. – 516 с.
ISBN 978-966-7775-79-7

У цьому виданні викладені окремі змістові аспекти персоналістики значної кількості видатних педагогів минулого і сучасності. Автор намагався дотримуватися історико-логічного викладу матеріалу, характеризуючи поетичними присвятами кожен із персоналій. Аналізу піддаються різні аспекти світочів наукової думки, зокрема: філософські, психологічні, педагогічні, етичні, естетичні тощо. У нарисах окреслюються дидактичні, виховні, аксіологічні та культурологічні концепти різноманітних актуальних питань педагогічної теорії і практики, які можуть творчо використовуватися викладачами, учителями, соціальними працівниками в освітньо-виховному процесі.

УДК 37(091)(075.8)

ISBN 978-966-7775-79-7

©Васянович Г. П., 2025
©Норма, 2025

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

*Присвячується дорогому Учителю
і духовному наставнику –
академіку Івану Зязюну*

Сучасний стан і розвиток України, яка в жорстоких умовах війни виборює своє право бути незалежною державою, потребує нагальної реконструкції світоглядних позицій людини, які тривалий час цілеспрямовано піддавалися деформації, різним перекручуванням, знеціненню національного в системі радянського автократизму, партократії. Найбільш повно й репрезентативно це можна побачити в контексті розвитку національної педагогічної думки – широкого поняття духовної, культурної сфери, до якої, окрім педагогіки, входять і філософія, і психологія, етика і естетика, ціла низка інших складових, які покликані формувати науковий світогляд особистості. Зрозуміло, що в центрі її уваги перебувають наукове пізнання, онтологічний, методологічний та аксіологічний пошук – знаходження, опис, систематизація педагогічних фактів, їх адекватна оцінка в руслі дидактичних і виховних смислів.

Зауважимо, що педагогічна думка завжди персоніфікована – у ній віддзеркалюється особистість її носія, з його уявленнями, поглядами, установками, вподобаннями тощо. Саме тому моделю розгляду національної педагогічної думки ми обрали коротку творчу біографію філософа, педагога, психолога, а також той чи інший аспект його наукової творчості. Додамо, що деякі феномени та факти, які висвітлюються в пропонованих нарисах, не були раніше об'єктами дослідження, або ж висвітлювалися з великою долею суб'єктивізму, кон'юктурним підходом. За таких умов інтерес до педагогічних персоналій зростає. Така ситуація пояснюється ще й потребою, запитом майбутніх і вже діючих педагогів до набуття нових знань, аналізу тих чи інших проблем професійної діяльності, удосконалення педагогічної майстерності.

Отже, звернення до творчої біографії видатних філософів, педагогів, психологів, аналіз їхніх ідей в різній площині, збагачує та урізноманітнює наші уявлення про історико-педагогічний процес, сприяє його новому прочитанню, а також відкриває нові грані, новий зміст, нові цінності цього процесу як важливі аспекти наукового дискурсу.

У коротких нарисах акцент ставиться на аналізі творчості найбільш відомих представників національної педагогічної думки. Натомість автор нарисів не залишає поза увагою і талановитих представників зарубіжної філософської та педагогічної думки. Такий підхід ми вважаємо цілком доречним і виправданим.

Хочемо зауважити, що у викладі матеріалу, автор часто-густо допускає певні повтори у цитуванні тих чи інших ідей певних персоналій. Це можна пояснити тим, що такі їх думки викладаються в різних контекстах, смислах. Безумовно, що здійснена праця не є еталоном для майбутніх пошуків, втім сподіваємося, що вона знайде свого читача і належну адекватну оцінку.

ПІСЛЯМОВА

Запропоновані читачеві «нарис» не могли повністю охопити усі ідеї навіть найбільш відомих вітчизняних і зарубіжних філософів, педагогів, психологів. Такого завдання перед собою автор і не ставив. При виборі тих чи інших персоналій, ми керувалися актуальністю їх поглядів для сьогодення й водночас намагалися викладати матеріал так, щоб він був корисним майбутнім і практикуючим педагогам в осмисленні духу минулого.

З цією метою ми дотримувалися історико-логічного, хронологічно-проблемного підходу, втім хочемо зазначити, що ці нариси не можуть відмінити систематичного вивчення курсу історії педагогіки. Короткі біографічні описи, окремі статті, є допоміжними у такому вивченні. Уважному читачеві, який занурюється у світ філософської, педагогічної, психологічної думки, важливо відчувати своєрідність, особливості мислення того чи іншого автора на певну конкретну проблему.

Зазначимо й інше, а саме: ми намагалися акцентувати увагу на світоглядних, гуманістичних рефлексіях представлених персоналій, розуміння ними сутності і змісту духовно-душеvnих цінностей і смислів. Ми враховували те, що різновекторний творчий процес вчених, який піддано аналізу в цих нарисах, залежить від багатьох чинників, зорема від часу, в якому жив і працював педагог. На жаль, більшість із них працювала в авторитарних суспільствах, що не могло не позначитися на їх творчості і можливості реалізувати свої ідеї на практиці.

Ми усвідомлюємо, що наша праця не позбавлена певних недоліків, але маємо сподівання, що обмін думками, критичні й конструктивні поради допоможуть удосконалити наш доробок.

ЗМІСТ

ПЕРЕДНЄ СЛОВО	3
КАТЕГОРІЯ «СВОБОДА» У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ЯНА АМОСА КОМЕНСЬКОГО ТА ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ	5
ЯН АМОС КОМЕНСЬКИЙ ПРО МОРАЛЬНО-ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ	13
ЕСТЕТИЧНІ ПОГЛЯДИ ГЕОРГА ГЕГЕЛЯ	20
ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА – ФІЛОСОФ І ПЕДАГОГ	28
ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА – ЛІДЕР УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ XVIII СТОЛІТТЯ	35
ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКІ ПОГЛЯДИ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ	42
ПРОБЛЕМА ЛЮДИНИ У ХРИСТІЯНСЬКО-ПЕРСОНАЛІСТИЧНІЙ СПАДЩИНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ	54
ПРАКТИЧНА ФІЛОСОФІЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ	69
ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА: КРАСА СЕРЦЯ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ В ЖИТТІ ЛЮДИНИ	76
ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА ТА ЙОГО ОСВІТНЬО-НАУКОВІ РЕЦЕПЦІЇ	81
МОРАЛЬНО-ПІСЕННА ПРОБЛЕМАТИКА У ТВОРЧОСТІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ І П'ЄРА ЖАНА БЕРАНЖЕ	90
“САД БОЖЕСТВЕННИХ ПІСЕНЬ” ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ У КОНТЕКСТІ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ	95
МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ: ПОСТАТЬ І ТВОРЧА СПАДЩИНА	102
ФІЛОСОФСЬКІ ІДЕЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА	118
ДУХОВНІ ЦІННОСТІ І СМИСЛИ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ У СВІТОГЛЯДНИХ ПОШУКАХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА	126
КОСТЯНТИН УШИНСЬКИЙ – КЛАСИК СВІТОВОЇ ПЕДАГОГІКИ	136
ЛЮДИНА І ЇЇ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИЙ СВІТ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ОЛЕКСАНДРА ДУХОВИЧА*	161
ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МОВИ І НАРОДНОСТІ У ПОГЛЯДАХ ОЛЕКСАНДРА ПОТЕБНІ	172
ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ ІВАНА ФРАНКА	178
ДУХОВНО-ЕСТЕТИЧНА ЄДНІСТЬ ЛЮДИНИ І ПРИРОДИ У ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА	186
ДОБРО Й АНТИ-ДОБРО-ДІЯ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ІВАНА ФРАНКА	202
МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ ІВАНА ФРАНКА В ОСМИСЛЕННІ СУТНОСТІ ВІЙНИ	

ЯК СОЦІАЛЬНОГО ЯВИЩА	210
ФІЛОСОФСЬКО-ЛІТЕРАТУРНА ТВОРЧІСТЬ ІВАНА ФРАНКА І СУЧАСНІСТЬ	218
ДИДАКТИКА І ПОЕЗІЯ ПРАЦІ В ОБРАЗНОМУ СЛОВІ ІВАНА ФРАНКА	235
СУТНІСТЬ І ЗМІСТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У НАУКОВО-ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА	249
БОРИСОВІ ГРІНЧЕНКУ (1863-1910)	258
ПАТРІОТИЗМ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА	259
ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНІ РЕФЛЕКСІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ	269
ЕРНЕСТОВІ КАССІРЕРУ (1874-1945)	279
МОВНИЙ СИМВОЛІЗМ ЕРНЕСТА КАССІРЕРА (ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ)	280
ОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ СТАНУ І РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У НАУКОВИХ ПОШУКАХ СТЕПАНА СІРОПОЛКА	286
ІВАНОВІ ОГІЄНКУ (1882-1972)	298
СУТНІСТЬ І ЗМІСТ НАУКИ ПРО РІДНОМОВНІ ОБОВ'ЯЗКИ УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДЯНИНА В ІМПЕРАТИВАХ ІВАНА ОГІЄНКА	299
ІВАНОВІ ОГІЄНКУ (посвята)	307
МОРАЛЬНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ У ВИМІРІ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНІ ІВАНА ОГІЄНКА	308
ГУМАНІЗМ ІДЕЇ ПРИРОДОВІДПОВІДНОСТІ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ СТЕПАНА БАЛЕЯ	317
ПОГЛЯДИ ФЕДІРА НАУМЕНКА НА ПИТАННЯ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ	325
МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНА ПРОБЛЕМАТИКА В ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ЯРОСЛАВА ЦУРКОВСЬКОГО	330
ПРОБЛЕМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ГРИГОРІЯ ВАЩЕНКА	337
ПРОБЛЕМА ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ГРИГОРІЯ ВАЩЕНКА	366
МЕТОДОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА УЧИТЕЛЯ У НАУКОВИХ ПОШУКАХ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО	371
СОЦІАЛЬНА РОБОТА У ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО (ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ГЕНІАЛЬНОГО УКРАЇНСЬКОГО ПЕДАГОГА)	375
ВИХОВНА РОЛЬ ПРАЦІ У ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДАХ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО І ТАДЕУША НОВАЦЬКОГО	383

ДИДАКТИЧНО-АКСІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО	388
МОРАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВЧЕНОГО (ПОЛЕМІЧНІ НОТАТКИ ЩОДО ОЦІНКИ о. ДМ. БЛАЖЕЙОВСЬКИМ ПОСТАТІ ПЕТРА МОГИЛИ, ЙОГО ДОБИ І КОЛЕГІЇ)	397
РЕАЛІСТ І МРІЙНИК ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І НАУКИ – АКАДЕМІК СЕМЕН ГОНЧАРЕНКО	403
ЛІДЕР ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ – АКАДЕМІК ІВАН АНДРІЙОВИЧ ЗЯЗЮН	412
МОРАЛЬНА КУЛЬТУРА І ПРИНЦИП ДОБРОДІЇ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ АКАДЕМІКА ІВАНА ЗЯЗЮНА	420
ОСОБИСТІСТЬ ПЕДАГОГА В ДОБРОТВОРЧІЙ ДІЇ АКАДЕМІКА ІВАНА ЗЯЗЮНА	423
МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНА КУЛЬТУРА ПЕДАГОГА У ПЕДАГОГІЧНИХ ВИМІРАХ АКАДЕМІКА ІВАНА ЗЯЗЮНА	428
ФІЛОСОФІЯ ПРОФТЕХОСВІТИ У Я-КОНЦЕПЦІЇ АКАДЕМІКА НЕЛЛІ НИЧКАЛО	437
ФІЛОСОФ МИСТЕЦЬКОЇ ІДЕЇ	445
ЖИТТЄВО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ СМИСЛИ ТВОРЧОСТІ ПРОФЕСОРА ОКСАНИ РУДНИЦЬКОЇ	450
Я-КОНЦЕПЦІЯ НАУКОВО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ АКАДЕМІКА ГЕОРГІЯ ФІЛІПЧУКА	457
ПЕДАГОГІЧНА ЕЛІТА ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОСТІ: ДУХОВНО-МОРАЛЬНИЙ КОНЦЕПТ	464
МЕТОДОЛОГІЧНІ КОНТЕКСТИ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЇЇ РОЗВИТКУ	474
САМОБУТНЯ УКРАЇНСЬКА МОВА – ДУХОВНА ОСНОВА БУТТЯ НАЦІЇ	492
МЕТА, ЗАВДАННЯ ТА ПРИНЦИПИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	507
ПІСЛЯМОВА	512
ЗМІСТ	513

Наукове видання

Васянович Григорій Петрович

Нариси з історії педагогіки

Монографія

Рекомендовано до друку вченою радою
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
(протокол № 5 від 26 грудня 2024 року)

Рецензенти:

Козяр М. М. – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент
Національної академії педагогічних наук України;
Пантюк М. П. – доктор педагогічних наук, професор
Сікорський П. І. – доктор педагогічних наук, професор, почесний
академік Національної академії педагогічних наук України

Формат 64х90/16. Ум. друк. арк. 31,33. Наклад 300 пр. Зам. № 98.
Видавець та виготовлювач видавничої продукції: приватне підприємство
«Норма», вул. Вітовського, 18/601, м. Львів, 79011.
Свідчення про внесення видавця видавничої продукції до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
від 14.06.2007 р., серія ДК, № 2877